

مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و محلی در نظام ترویج کشاورزی ایران

حسین شعبانعلی فمی* - استادیار دانشگاه تهران
 مهناز محمدزاده نصرآبادی** - آموزشیار دانشگاه پیام‌نور - مرکز مشکین‌شهر
 فاطمه رسولی*** - کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی
 پگاه مرید سادات**** - کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی

چکیده

هدف کلی این تحقیق، تحلیل مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی در نظام ترویج کشاورزی ایران است. روش تحقیق، پیمایشی و از نوع توصیفی همبستگی می‌باشد. جامعه آماری شامل مروجان دولتی ($n=4000$) و مددکاران ترویجی کشور ($n=15000$) است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای گروه مروجان دولتی و محلی به ترتیب ۱۴۰ و ۱۲۵ نفر برآورد شد. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای مشتمل بر نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شد. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از پرسشنامه استفاده گردید و روایی محتوای پرسشنامه با کسب نظریات متخصصان و اساتید ترویج و آموزش کشاورزی بررسی شد. ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS برای مقیاسهای اصلی پرسشنامه بیش از ۰/۷۵ به دست آمد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که حدود ۶۵ درصد تغییرات مربوط به تحلیل مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی را چهار عامل، آشنایی

۱- مقاله حاضر مستخرج از طرح ملی با همین عنوان و با شماره ثبت ۸۰۱۲۸ است که با حمایت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و دانشگاه تهران انجام شده است. بدین وسیله از سازمانهای مذکور که با حمایت‌های مالی و سازمانی زمینه انجام این پژوهش را فراهم نمودند تشکر و قدردانی می‌گردد.

- * Email : hfami@ut.ac.ir
- ** Email : nasrabadi55@yahoo.com
- *** Email : fthm_rasouli@yahoo.com
- **** Email : pegah_moridsadat@yahoo.com

مروجان با مشکلات منطقه‌ای و ارائه آموزشهای مرتبط با آن به کشاورزان، بهبود توان ارتباطی و اقتصادی مروجان، ارتقای توان مروجان در جلب مشارکت کشاورزان برای فعالیتهای کشاورزی، بهبود توان مروجان در مسئله‌یابی و ترویج بازاریابی، و ۶۴ درصد تغییرات مربوط به مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مددکاران ترویجی را چهار عامل بهبود تسهیلات فیزیکی مورد نیاز و ارتقای سطح دسترسی مروجان به منابع و محیطهای توانمندساز، حمایتهای سازمانی از مروجان برای ارتقای حرفه‌ای، ارتقای توان ارتباطی مروجان، ارتقای دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه‌های کشاورزی دامداری، تبیین می‌کند.

واژه‌های کلیدی: مروجان دولتی، مددکاران ترویجی (مروجان محلی)، فعالیتهای ترویجی، دانش کشاورزی.

مقدمه

بخش کشاورزی به دلیل داشتن سهم قابل توجه در تولید ناخالص ملی، اشتغال و تأمین مواد غذایی بر توسعه ملی کشور تأثیر دارد. در حال حاضر این بخش تأمین‌کننده بیش از یک چهارم تولید ناخالص داخلی، یک چهارم اشتغال، ۸۵ درصد نیازهای غذایی، حدود ۲۷ درصد صادرات غیر نفتی و بیش از ۹۰ درصد مواد خام مورد نیاز صنایع مرتبط با بخش کشاورزی است (اسدی و شمس، ۱۳۸۲). زمین، آب، نیروی انسانی، ماشین‌آلات، نهاده‌هایی مانند کود، سم، بذر و آموزش از عوامل اساسی در توسعه و بهره‌وری کشاورزی محسوب می‌گردند. ترویج کشاورزی که نهاد مهم حمایت‌کننده از برنامه‌های توسعه کشاورزی است، با نیروی انسانی و آموزش آن به طور مستقیم و با سایر موارد به طور غیرمستقیم مرتبط است (فتاحی اردکانی، ۱۳۷۶). البته، هدف اصلی برنامه‌های ترویج به توسعه کشاورزی محدود نمی‌گردد، بلکه ترویج کشاورزی در صدد است سه مشکل اساسی جوامع روستایی جهان سوم یعنی ضعف تولید، عدم برابری در توزیع درآمد و عدم مشارکت روستاییان در فعالیتهای اجتماعی را از طریق اهداف آموزشی، اقتصادی و اجتماعی خود رفع نماید (عمادی، ۱۳۸۰؛ عمانی و حسینی، ۱۳۸۴). به همین دلیل، سازمانهای ترویج یکی از عوامل نهادی محوری در توسعه کشاورزی محسوب می‌گردند. به منظور پاسخگویی بهتر و ایفای نقش مؤثرتر در توسعه کشاورزی، نظامهای ترویجی در اقصی نقاط جهان همواره تمرکز کارکردی خویش را در قالب فرآیندی نظام‌مند بر پیکره‌بندی تعدیل، و توسعه رهیافتها و روشهای ترویجی استوار ساخته‌اند که از یک سو با شرایط توسعه و نیازمندیهای کشاورزان بیشترین همخوانی را داشته باشد و از سوی دیگر از کارآیی و اثربخشی لازم نیز برخوردار باشد (لشکر آرا و شریف زاده،

(۱۳۸۲). در سازمانهای ترویج نیز، همچون سایر سازمانها، عاملان اجرایی در دستیابی به اهداف آن نقش اساسی دارند، به گونه‌ای که در رویکرد آتی ترویج، تربیت و پرورش کارکنانی مجرب به منظور رشد و استحکام ترویج ضروری شناخته شده است. موفقیت سازمانهای ترویج در تربیت چنین کارکنانی به حمایت همه جانبه دولت از بخش ترویج و برنامه‌ریزی مدیران سازمانهای ترویج به منظور شناخت کاستیها و اهداف آینده فعالیت‌های خود وابسته است (شاه‌ولی و یوسفی نژاد، ۱۳۷۹). در حال حاضر عاملان ترویج در کشورهای مختلف رادو گروه مروجان دولتی و محلی تشکیل می‌دهند. لزوم استفاده از نیروهای محلی از توجه به رهیافتهای مشارکتی و اصل خودیاری در مکتب ترویج و همچنین رفع کاستیهای حاصل از کمبود نیروهای دولتی، ناشی می‌شود. به عبارت دیگر، هدف از استفاده از نیروهای محلی، از یک سو کاهش حجم فعالیت‌های مروجان دولتی، و از سوی دیگر افزایش اطمینان کشاورزان به فعالیت‌های ترویجی و در نتیجه اشتیاق آنان برای مشارکت در چنین فعالیتهایی به علت واسطه بودن نیروهای محلی است (Oakley and Garforth, 1997). این مسئله در کشورهای در حال توسعه مانند ایران که جمعیت روستایی قابل توجهی دارند، از اهمیت افزون تری برخوردار است (Sivayoganathan, 1985). به عنوان نمونه در ایران، حدود ۴/۳ میلیون نفر بهره‌بردار فعال وجود دارد که در مناطق مختلف جغرافیایی پراکنده هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲). به همین دلیل ارائه خدمات مناسب، تنها توسط مروجان رسمی ترویج که در خوشبینانه‌ترین آمار موجود تعداد آنها به ۷۰۰۰ نفر می‌رسد امری دشوار خواهد بود (معاونت ترویج و نظامهای بهره‌برداری، ۱۳۸۴).

در فعالیتهای ترویجی، ارتباط نفر به نفر، از دیرباز مهم‌ترین و بارزترین شیوه انتقال اطلاعات از مروجان به کشاورزان بوده است. رسانه‌های نوشتاری، رادیو و تلویزیون تنها نقش مکمل را در این فرایند ایفا می‌کنند. زیرا این رسانه‌ها غالباً گروه هدف، موقعیت و محل جغرافیایی خاصی نداشته و اطلاعاتی هم که ارائه می‌کنند، متنوع و عمومی است، از سوی دیگر پیدایش انقلاب فناوری اطلاعات، شتاب و کیفیت انتقال اطلاعات را نیز به شدت تحت تأثیر قرار داده و نقش مروجان را در کشورهای صنعتی، دستخوش تغییر و تحولات عمیقی کرده است. اما جاذبه کاربرد چنین فناوری‌هایی نباید موجب نادیده گرفتن این واقعیت گردد که بیشتر کارکنان ترویج که ۹۰ درصد (FAO, 1990) آنها در کشورهای در حال توسعه به سر می‌برند، در شرایطی دشوار و نامساعد وظایف خود را انجام می‌دهند (سوانسون و همکاران، ۱۳۸۱). البته هنوز بین اهداف سازمانی و توانمندیهای حتی تعلیم دیده‌ترین و متعهدترین کارکنان میدانی فاصله بسیاری وجود دارد. در بیشتر کشورهای در حال توسعه، فقدان قدرت تحرک، عدم دسترسی به تجهیزات مورد نیاز، حقوق بسیار کم، ضعف امکانات آموزشی و نبود امکانات لازم برای

پیشبرد کار، روحیه کارکنان ترویج را در انجام فعالیتهای میدانی به شدت تضعیف نموده و موجب عملکرد نامطلوب آنان شده است. این در حالی است که با توجه به نقشی که آنها دارند، روز به روز بر انتظاراتی که از فعالیتهای آنها تأثیر آن بر جامعه روستایی و تولیدات کشاورزی می رود افزوده می شود (همان). برای نمونه به اعتقاد کارشناسان علم ترویج، مروجان آینده باید دارای آگاهی و درک مناسبی از تفکرات رایج در مباحث ترویجی، دیدگاه بین رشته‌ای، مهارتهای ارتباطی، اصول آموزش بزرگسالان، فرآیند و کنشهای درون و بین گروهی، علاقه‌مندی به فعالیتهای تسهیلگری، همدلی و همفکری با روستاییان و استفاده از روشهای مشارکتی برای حل مسائل آنان، شناخت و درک مزایای نظامها و رهیافتهای به کار گیرنده تحقیق و ترویج باشند (شاه‌ولی و یوسفی‌نژاد، ۱۳۷۹). این در حالی است که آموزشهای عرضه شده به آنان و امکانات در دسترس برای انجام مسئولیتهایشان بسیار محدود است (همان). در ایران نیز، علی‌رغم اینکه در طول چند دهه گذشته، مروجان محلی و دولتی در افزایش تولیدات کشاورزی نقش بسیار مفیدی داشته‌اند، اما هنوز نظام ترویج کشاورزی ایران با چالشهای متعددی در گسترش سطح پوشش و کیفیت خدمات خود مواجه است. شناخت دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی در مورد عواملی که در نظام مطلوب ترویج کشاورزی باید مورد توجه مسئولان قرار گیرند، در بهبود ساختار و کارکرد نظام ترویج کشاورزی بسیار مؤثر خواهد بود.

اهداف کلی و اختصاصی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در مطالعه حاضر با هدف کلی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و محلی در نظام ترویج کشاورزی ایران، و اهداف اختصاصی شناخت ویژگیهای فردی، اجتماعی و حرفه‌ای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی، شناخت دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی درباره میزان دانش کشاورزی خود، شناخت مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی، شناخت رابطه مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی با متغیرهای مستقل، انجام گردیده است.

روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی همبستگی انجام شد. جامعه آماری این تحقیق دو گروه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی شاغل در نظام ترویج کشاورزی ایران بوده‌اند. با توجه به پراکندگی آمارهای موجود در رابطه با تعداد کل مروجان دولتی و مددکاران ترویجی، در نهایت

به استناد منابع گوناگون، تعداد کل مروجان دولتی ۴۰۰۰ نفر و تعداد کل مددکاران ترویجی ۱۵۰۰۰ نفر برآورد گردید. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای مشتمل بر نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شد. به منظور افزایش معرف بودن نمونه تحقیق، افزایش قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها، در نظر گرفتن تشابه سیاستها و ساختار مدیریتی وزارتخانه و تنوع شرایط کشاورزان و بهره‌برداران، سعی شد استانهایی از نقاط مختلف شمالی، غربی، شرقی، جنوبی و مرکزی کشور به صورت تصادفی انتخاب و بررسی شوند. پس از انتخاب استانها، شهرستانهای مختلف استان با شرایط متنوع، مورد توجه قرار گرفت و نمونه‌گیری، محدود به شهرستانهای خاص نشد. در نهایت، استانهای آذربایجان غربی، اصفهان، بوشهر، تهران، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، فارس، گیلان، مرکزی و مازندران تحت پوشش این مطالعه قرار گرفتند. برای حجم نمونه از روش برآورد و تعدیل براساس شرایط و محدودیتهای تحقیق استفاده شد. حجم نمونه گروههای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی با استفاده از فرمول کوکران و پس از مرحله پیش‌آزمون تعیین شد که تعداد آنها به ترتیب ۱۲۵ نفر مددکار ترویجی و ۱۴۰ نفر مروج دولتی برآورد شد. محققان پس از بررسی پرسشنامه‌ها و حذف موارد ناقص، ۱۲۲ نفر مددکار ترویجی و ۱۳۹ نفر مروج دولتی را به عنوان حجم نمونه نهایی در مطالعه منظور نمودند. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از پرسشنامه استفاده شد. روایی محتوایی ابزار تحقیق با استفاده از نظریات اساتید رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران و تعدادی از اعضای جامعه آماری تأیید شد. از طریق انجام پیش‌آزمون نیز ضریب پایایی بخشهای مختلف پرسشنامه بیش از ۰/۷۵ به دست آمد که بیانگر پایایی مناسب ابزار تحقیق می‌باشد. متغیرهای وابسته تحقیق، دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی نسبت به مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نظام مطلوب ترویج کشاورزی ایران و همچنین دیدگاه آنان در مورد میزان دانش خود در فعالیتهای مختلف کشاورزی بود. متغیرهای مستقل پژوهش نیز، ویژگیهای فردی و حرفه‌ای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی شامل سن، سطح تحصیلات، سابقه سکونت در روستا، سابقه کار کشاورزی و دامداری، سابقه کار مروجی، میزان اراضی آبی و دیم و باغات تحت تملک شخصی، میزان اراضی آبی، دیم و باغات اجاره‌ای آنان است. به منظور شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر در نظام مطلوب ترویج کشاورزی، تعداد ۷۰ گویه در مورد ویژگیهای مختلف نظام مطلوب ترویج کشاورزی تدوین شد و از مروجان دولتی و مددکاران خواسته شد که آنها را در قالب طیف نمره‌های صفر تا ۱۰ ارزش‌گذاری نمایند. بدین ترتیب، حداکثر امتیاز (۷۰ × ۱۰ = ۷۰۰) و حداقل آن (صفر = صفر × ۷۰) به دست آمد. برای سنجش دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی در مورد میزان دانش خود در فعالیتهای مختلف کشاورزی، ۲۷ نوع فعالیت کشاورزی در پرسشنامه مطرح شده و از مروجان دولتی و مددکاران

ترویجی خواسته شد که میزان دانش خود را در این فعالیتها از طریق اختصاص دادن عددی بین صفر تا ۱۰ مشخص نمایند. بدین ترتیب حداکثر امتیاز ($270 = 10 \times 27$) و حداقل آن (صفر = صفر $\times 27$) به دست آمد. داده پردازی و محاسبات این پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS و از طریق آماره های توصیفی و تحلیل عاملی انجام شد.

یافته های پژوهش

با توجه به نتایج حاصل، اکثریت مروجان کشاورزی مورد مطالعه مرد (۸۵ درصد) بوده و میانگین سن و سابقه سکونت آنها در روستای محل فعالیتشان به ترتیب ۳۷ و ۲۱ سال بود. میانگین تجربه کشاورزی، دامداری و حرفه ای مروجان مورد مطالعه به ترتیب ۱۳/۵، ۱۱ و ۱۱ سال بود. ۳ درصد از مروجان دولتی تا سطوح ابتدایی و راهنمایی، ۶/۵ درصد تا سطح متوسطه، ۱۲ درصد تا سطح کاردانی، ۶۹ درصد تا سطح کارشناسی و ۱۰ درصد تا سطح کارشناسی ارشد و بالاتر، تحصیل نموده بودند. بررسی نتایج تحقیق در رابطه با رشته تحصیلی مروجان دولتی نشان داد که حدوداً ۵۱، ۴، ۷، ۵/۵، ۵/۵، ۴، ۳، ۲/۵، ۱/۵، ۰/۸، ۰/۸، ۰/۸ درصد از آنان به ترتیب دانش آموخته رشته های زراعت و اصلاح نباتات، رشته های غیر کشاورزی، علوم دامی، باغبانی، ترویج و آموزش کشاورزی، گیاهپزشکی، خاکشناسی، آبیاری، علوم زراعی، مکانیزاسیون کشاورزی، اقتصاد کشاورزی، صنایع غذایی و منابع طبیعی و آبخیزداری می باشند. متوسط اراضی آبی، دیم و باغات تحت مالکیت شخصی مروجان دولتی به ترتیب ۶، ۹ و ۲ هکتار می باشد. بررسی وضعیت تملک مروجان دولتی بر انواع دام نشان داد که آنها به طور متوسط ۵۲ رأس گوسفند و بره، ۲۷ قطعه انواع طیور، ۱۸ رأس بز و بزغاله و ۱۶ رأس گوساله پرواری، و ۳ رأس گاو شیری دارند.

با توجه به نتایج به دست آمده، بیشتر مددکاران ترویجی مورد مطالعه مرد (۹۵ درصد) بوده و میانگین سن و سابقه سکونت آنها در روستای محل فعالیتشان به ترتیب ۳۹ و ۳۳ سال می باشد. میانگین تجربه کشاورزی، دامداری و حرفه ای مروجی افراد مورد مطالعه به ترتیب ۲۱، ۱۷/۵، ۷/۵ سال بود. ۱/۵ درصد از مددکاران ترویجی بی سواد بوده اند و حدوداً ۶/۶، ۱۱/۵، ۲۲، ۳۶/۶، ۵/۷، ۱۹ درصد از آنان به ترتیب تا سطوح خواندن و نوشتن، ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، کاردانی، کارشناسی و بالاتر، تحصیل کرده بودند. ضمناً حدوداً ۴۲، ۳۰/۵، ۱۸، ۱۰ درصد از مددکاران اجتماعی به ترتیب دانش آموخته رشته های علوم انسانی، کشاورزی، علوم تجربی و فنی و حرفه ای بوده اند. بررسی چگونگی مشارکت اجتماعی مددکاران ترویجی در فعالیتهای مختلف روستا نشان می دهد که ۴۱، ۳۵ و ۳۱ و ۳۰ درصد از آنان به ترتیب عضو «هیئت امنای مسجد»، «شورای اسلامی روستا»، «انجمن اولیا و مربیان مدرسه» و «شرکت تعاونی

روستای محل فعالیت خود» بوده‌اند. متوسط اراضی آبی، دیم و باغات تحت مالکیت شخصی مددکاران ترویجی به ترتیب ۵/۵، ۶/۵ و ۱۹، ۴ هکتار و متوسط اراضی آبی، دیم و باغات اجاره‌ای آنان به ترتیب ۵/۵، ۵/۵ و ۴ هکتار بوده است. بررسی وضعیت تملک مددکاران ترویجی بر انواع دام نشان داد که آنها به طور متوسط ۶۵ رأس گوسفند و بره، ۲۷ قطعه انواع طیور، ۲۴ رأس بز و بزغاله، ۱۲ رأس گوساله پرواری، ۹ رأس گاو شیری و ۱ رأس گاوکار دارند. بررسی عنوان شغلی مددکاران ترویجی نشان داد که حدوداً ۷۷، ۸، ۵/۳، ۳/۵، ۳/۵ و ۲/۶ درصد از آنان به ترتیب تحت عنوان مددکار ترویجی، مروج منابع طبیعی، مروج امور دام، مروج امور عشایری، مروج زنان روستایی و کتابدار روستایی فعالیت می‌کنند.

دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی در مورد میزان دانش خود در فعالیتهای

کشاورزی

با توجه به نتایج تحقیق، دیدگاه مددکاران ترویجی درباره میزان دانش خود در فعالیتهای کشاورزی با سن، سابقه سکونت در روستا، تجربه کار کشاورزی، دامداری و حرفه مروجی، میزان مشارکت در فعالیتهای ترویجی، رابطه معنی دار مثبت داشته است. بدین معنی که مددکاران ترویجی که سن، سابقه سکونت، تجربه کار کشاورزی، دامداری و مروجی بیشتری داشته‌اند و در فعالیتهای ترویجی نیز مشارکت زیادتری داشته‌اند، سطح دانش کشاورزی خود را بیش از دیگران ارزیابی نموده‌اند. از سوی دیگر، دیدگاه مروجان دولتی در مورد سطح دانش کشاورزی شان با سن، سابقه سکونت در روستا، میزان اراضی باغی تحت تملک شخصی، میزان مشارکت در فعالیتهای ترویجی رابطه معنی دار مثبت داشته است. بدین معنی که مروجان دولتی که سن، سابقه سکونت و میزان باغ بیشتری داشته‌اند و در فعالیتهای ترویجی نیز مشارکت زیادتری داشته‌اند، سطح دانش کشاورزی شان را بیش از دیگران دانسته‌اند.

مقایسه دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی در مورد سطح دانش کشاورزی شان از طریق آزمون «کروسکال والیس» نشان داد که مددکاران ترویجی سطح دانش کشاورزی شان را به طور معنی داری بیش از مروجان دولتی ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۱- میزان همبستگی دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی نسبت به میزان دانش خود در فعالیتهای کشاورزی با متغیرهای مستقل منتخب

سن	۰/۳۱۷	۰/۰۱	۰/۲۳۰	۰/۰۰۸
میزان تحصیلات	۰/۱۲۵	۰/۱۷۱	۰/۱۳	۰/۱۲۸
سابقه سکونت	۰/۱۸۹	۰/۰۴۷	۰/۲۴۰	۰/۰۲۲
تجربه کار کشاورزی	۰/۲۹۸	۰/۰۰۱	۰/۲۷۸	۰/۱۱۷
تجربه کار دامداری	۰/۳۵۵	۰/۰۰۱	۰/۱۷۵	۰/۰۹۷
تجربه کار مروجی	۰/۳۶۶	۰/۰۰۰	۰/۱۹۴	۰/۲۱۸
مشارکت اجتماعی	۰/۱۱	۰/۲۲۳	۰/۰۸۰	۰/۳۹۱
واحد دام	-۰/۰۳۹	۰/۷۲۴	-۰/۲	۰/۳۹۹
میزان اراضی آبی تحت مالکیت شخصی	-۰/۱۳۸	۰/۲۸۱	۰/۱۴۰	۰/۱۰۱
میزان اراضی دیم تحت تملک شخصی	-۰/۱۱۸	۰/۳۹۹	۰/۰۹۹	۰/۲۴۹
میزان اراضی باغی تحت تملک شخصی	۰/۰۷۰	۰/۵۵۱	۰/۲۰۴	۰/۰۱۶
میزان اراضی آبی تحت بهره‌برداری اجاره‌ای	۰/۱۲۱	۰/۵۷۵	۰/۱۱۱	۰/۱۹۵
میزان اراضی دیم تحت بهره‌برداری اجاره‌ای	۰/۰۰۴	۰/۹۹۲	۰/۱۴۹	۰/۰۷۹
میزان باغات تحت بهره‌برداری اجاره‌ای	-۰/۶۵۷	۰/۳۴۳	-	-
میزان مشارکت در فعالیتهای ترویجی	۰/۴۶۳	۰/۰۰۰	۰/۶۵۶	۰/۰۰۰

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۲- مقایسه دیدگاه مروجان دولتی و مددکاران ترویجی نسبت به میزان دانش کشاورزی خود

مروجان دولتی (۱۳۹ نفر)	۴/۵۲	۱/۸۳	-۳/۰۷	۰/۰۰۲
مروجان محلی (۱۲۲ نفر)	۵/۱۹	۱/۶۸		

(منبع: یافته‌های پژوهش)

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی

برای شناخت مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی از تحلیل عاملی استفاده شد و دیدگاه آنان در این خصوص مورد تحلیل قرار گرفت و در نهایت در قالب متغیرها یا مؤلفه‌های جدید طبقه‌بندی شد. براساس نتایج اولیه تحلیل، مقدار KMO و آماره بارتلت به ترتیب ۰/۸۷۰ و ۶۷۶۷/۸۴۹ به دست آمد که در سطح ۱ درصد معنی دار بود و نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. جدول ۳ تعداد عاملها و مشخصات آنها را نشان می‌دهد.

جدول ۳- تعداد عوامل، مقادیر ویژه و درصد واریانس در تحلیل عاملی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی

ردیف	عنوان عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	مجموع
۱	عامل اول	۱۳/۵۲۶	۲۱/۴۶۹	۲۱/۴۶۹
۲	عامل دوم	۱۲/۵۲۷	۱۹/۸۸۵	۴۱/۳۵۴
۳	عامل سوم	۷/۵۱۹	۱۱/۹۳۶	۵۳/۲۸۹
۴	عامل چهارم	۶/۹۹۰	۱۱/۰۹۶	۶۴/۳۸۵

(منبع: یافته‌های پژوهش)

براساس اطلاعات جدول ۳، چهار عامل استخراج شده در مجموع ۶۴/۳۸۵ درصد کل تغییرات مربوط به مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی را تبیین می‌کنند. بیشترین مقدار ویژه مربوط به عامل اول (۱۳/۵۲۶) بود که ۲۱/۴۶ درصد از کل واریانس تبیین شده با این چهار عامل، استخراجی می‌باشد. به منظور شناسایی و نام‌گذاری متغیرهای مربوط به هر عامل، چهار عامل استخراج شده باروش وریماکس چرخش داده شد که نتایج آن در جدول ۴ دیده می‌شود.

جدول ۴- مشخصات عاملهای استخراج شده توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی

۰/۷۵۴	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات دامداری روستا	ارتقای سطح دانش، پیش و مهارت مروجان در زمینه کشاورزی
۰/۷۵۱	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات مدیریت منابع آب و آبیاری در روستا	
۰/۷۲۸	استفاده مروجان از روشهای متنوع ترویجی برای آموزش کشاورزان	
۰/۷۴۴	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات باغداری در منطقه	
۰/۷۳۸	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات مراتع و جنگلهای منطقه	
۰/۶۹۰	تشویق مروجان به برقراری رابطه محترمانه با روستاییان	
۰/۶۶۰	افزایش علاقه مروجان به فعالیتهای کشاورزی و دامپروری	
۰/۶۵۶	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات زراعت محصولات در منطقه	
۰/۶۵۰	ایجاد نگرش مثبت در مروجان نسبت به فعالیتهای کشاورزی و دامپروری	
۰/۶۲۹	افزایش امکان ادامه تحصیل مروجان به منظور پیشرفت شغلی	
۰/۶۲۲	بهبود احساس تعهد مروجان در خصوص کاهش فقر روستاییان	
۰/۶۱۹	برگزاری کلاسهای آموزشی درمباحث تخصصی کشاورزی برای مروجان	
۰/۶۱۳	انتخاب محل خدمت مروجان به دست خودشان	
۰/۶۰۵	تهیه امکانات آموزشی برای فرزندان مروجان در محل خدمت	
۰/۷۲۳	توجه مسئولان و سرپرستان جهاد کشاورزی به مروجان	بهبود توان ارتباطی و اقتصادی مروجان
۰/۶۸۶	تعیین حقوق متناسب با زندگی برای مروجان	
۰/۶۷۷	استفاده مروجان از اینترنت و پست الکترونیکی برای آموزش کشاورزان	
۰/۶۷۱	اعطای تسهیلات لازم به مروجان برای شرکت در کنفرانسهای آموزشی	
۰/۶۷۱	تشویق مروجان به طرق مختلف مالی و غیرمالی	
۰/۶۶۰	دسترسی مروجان به منابع اطلاعاتی جدید به منظور کسب اطلاعات مورد نیاز	
۰/۶۵۰	همکاری ترویج در تولید، برنامه‌های رادیویی ویژه کشاورزان استان	
۰/۶۳۰	برخورداری مروجان از وسیله نقلیه مناسب جهت سرکشی به مزارع و روستاها	
۰/۶۲۶	واگذاری فعالیتهای رادیویی به مروجان	
۰/۶۱۳	استفاده مروجان از کامپیوتر برای آموزش کشاورزان	
۰/۶۲۴	فراهمسازی زمینه بازدیدهای مستمر از فعالیتهای مراکز تحقیقات کشاورزی	
۰/۶۱۲	تهیه و نصب پوستر تبلیغاتی	
۰/۶۰۲	برگزاری مسابقات ترویجی و توزیع جوایز	
۰/۷۲۷	تهیه گزارش یا مقاله از مشکلات کشاورزان	
۰/۷۱۴	انتخاب مددکاران ترویجی بیشتر	
۰/۶۰۱	کمک مروجان در بازاریابی تولیدات و فرآورده‌های دامی	

(منبع: یافته‌های پژوهش)

میزان همبستگی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی و متغیرهای مستقل با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد آزمون قرار گرفت. نتایج نشان داد که مؤلفه «ارتقای سطح دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه کشاورزی» با «سابقه دامداری و سکونت در روستا» همبستگی معنی دار مثبت داشت (جدول ۵).

جدول ۵ - همبستگی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی با متغیرهای مستقل منتخب

۰/۰۲۹	۰/۳۷۰	ارتقای سطح دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه کشاورزی	سابقه سکونت
۰/۰۲۸	۰/۳۸۲	ارتقای سطح دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه کشاورزی	تجربه دامداری

(منبع: یافته‌های پژوهش)

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توانمندسازی حرفه‌ای مددکاران ترویجی
 برای شناخت مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان محلی از تحلیل عاملی استفاده شد و دیدگاه آنان در این خصوص مورد تحلیل قرار گرفت و در نهایت در قالب متغیرها یا مؤلفه‌های جدید طبقه‌بندی شدند. براساس نتایج اولیه تحلیل، مقدار KMO و آماره بارتلت به ترتیب ۰/۸۷۲ و ۴۵۵۸/۸۳۸ به دست آمد که در سطح ۱ درصد معنی دار بود و نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند (جدول ۶).

جدول ۶ - تعداد عوامل، مقادیر ویژه و درصد واریانس در تحلیل عاملی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان محلی

۲۲/۶۱۱	۲۲/۶۱۱	۱۱/۷۵۸	عامل اول	۱
۴۳/۴۲۷	۲۰/۸۱۵	۱۰/۸۲۴	عامل دوم	۲
۵۵/۴۸۳	۱۲/۰۵۶	۶/۲۶۹	عامل سوم	۳
۶۳/۸۹۴	۸/۴۱۱	۴/۳۷۴	عامل چهارم	۴

(منبع: یافته‌های پژوهش)

بر اساس اطلاعات جدول ۶، مقدار واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل در مجموع ۶۳/۸۹۴ می باشد که نشان می دهد متغیرهای موجود در این چهار عامل تقریباً ۶۴ درصد کل تغییرات مربوط به عوامل مؤثر در دستیابی به نظام مطلوب ترویج کشاورزی را تبیین می کند و واریانس باقی مانده مربوط به عواملی است که در این تحقیق پیش بینی نشده است. بیشترین مقدار ویژه مربوط به عامل اول (۱۱/۷۵۸) بوده که در مجموع ۲۲/۶۱۱ درصد از کل واریانس تبیین شده با این چهار عامل استخراجی می باشد. به منظور شناسایی و نام گذاری متغیرهای مربوط به هر عامل، چهار عامل استخراج شده باروش وریماکس چرخش داده شد که نتایج آن در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷- مشخصات عاملهای استخراج شده توانمندسازی حرفه ای مروجان محلی

۰/۸۱۸	بهبود دسترسی مروجان به خبرنامه ها و مجلات علمی	بهبود تسهیلات فیزیکی مورد نیاز و ارتقای سطح دسترسی مروجان به منابع و محیطهای توانمندساز
۰/۸۱۲	دسترسی مروجان به منابع اطلاعاتی جدید جهت کسب اطلاعات مورد نیاز	
۰/۷۵۷	تجهیز کتابخانه های روستایی به کتب متنوع	
۰/۷۵۲	توسعه و احداث خانه های ترویج روستایی	
۰/۷۶۹	دسترسی مروجان به امکانات آموزشی متنوع	
۰/۷۶۵	دسترسی مروجان به پایگاههای اینترنتی جهت کسب اطلاعات مورد نیاز	
۰/۷۳۶	مشارکت مروجان در تولید برنامه های رادیویی ویژه کشاورزان استان	
۰/۷۲۷	بهبود دسترسی مروجان به نتایج تحقیقات انجام شده در استان	
۰/۷۱۲	دسترسی مروجان به رسانه های گروهی	
۰/۷۰۱	حمایت از تسهیلگری مروجان در امور تشکیل تشکلهای روستایی (تعاونیها)	
۰/۶۱۱	برگزاری دوره های فشرده ضمن خدمت مدیریتی برای مروجان	حمایتهای سازمانی از مروجان برای ارتقای حرفه ای
۰/۵۷۵	آشنایی مروجان به مسائل فنی کشاورزی	
۰/۵۶۵	افزایش امکان ادامه تحصیل مروجان به منظور پیشرفت شغلی آنان	
۰/۵۳۹	برگزاری دوره های علمی - کاربردی برای مروجان	
۰/۷۱۸	ارتباط بیشتر مروجان با کارشناسان و متخصصان موضوعی کشاورزی	ارتقای توان ارتباطی مروجان
۰/۶۸۷	ترتیب دادن اردو برای بازدید از مزارع کشاورزان نمونه	

۰/۶۷۱	بهبود توان مروجان در انتقال مسائل به مراجع بالاتر ترویجی	
۰/۵۹۱	افزایش توانایی علمی مروجان در انتقال مطالب و روشهای جدید به کشاورزان	
۰/۵۰۸	افزایش توانایی عملی مروجان در انتقال مطالب و روشهای جدید به کشاورزان	
۰/۸۲۲	ایجاد نگارش مثبت در مروجان نسبت به فعالتهای کشاورزی و دامداری	
۰/۸۱۱	تشویق مروجان به برقراری رابطه محترمانه و مناسب مروجان با روستاییان	
۰/۸۰۸	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات زراعت محصولات منطقه	
۰/۸۰۶	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات مراتع و جنگلهای منطقه	ارتقای دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه‌های کشاورزی و دامداری
۰/۷۹۱	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات باغداری در منطقه	
۰/۷۶۷	افزایش آگاهی مروجان از قوانین و عرفهای کشاورزی	
۰/۷۲۹	افزایش علاقه مروجان به فعالتهای کشاورزی و دامپروری	
۰/۷۱۱	بهبود احساس تعهد مروجان در خصوص کاهش فقر روستاییان	
۰/۷۰۴	جذب و به‌کارگیری مروجان محلی و مددکاران ترویجی	
۰/۷۰۰	افزایش آگاهی مروجان از مشکلات مدیریت منابع آب منطقه	

(منبع: یافته‌های پژوهش)

میزان همبستگی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مددکاران ترویجی و متغیرهای مستقل با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون مورد آزمون قرار گرفت. نتایج نشان داد که «بهبود تسهیلات فیزیکی مورد نیاز و ارتقای سطح دسترسی مروجان به منابع و محیطهای توانمندساز» با «سابقه سکونت مددکاران ترویجی در روستا» همبستگی معنی‌داری دارد (جدول ۸).

جدول ۸ - همبستگی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان ترویجی با متغیرهای مستقل منتخب

۰/۰۴۳	۰/۱۹۲	بهبود تسهیلات فیزیکی مورد نیاز و ارتقای سطح دسترسی مروجان به منابع و محیطهای توانمندساز	سابقه سکونت
-------	-------	---	-------------

(منبع: یافته‌های پژوهش)

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۱- مقایسهٔ مروجان دولتی و مددکاران ترویجی از لحاظ سن و سابقهٔ سکونت در روستا، سابقهٔ کشاورزی، دامداری و مروجی نشان داد که مروجان و مددکاران در یک گروه سنی قرار دارند. اما سابقهٔ سکونت، کشاورزی، دامداری مددکاران به میزان قابل توجهی بیش از مروجان دولتی، و سابقهٔ مروجی مروجان دولتی بیش از مددکاران ترویجی است. بنابراین این دو گروه از یک سو، به علت هم‌سن بودن و از سوی دیگر به علت عدم دارا بودن اطلاعات مشترک، می‌توانند با یکدیگر همکاری نزدیکی داشته باشند و از دانش یکدیگر در رسیدن به اهداف سازمان ترویج به نحو شایسته‌تری استفاده نمایند.

۲- براساس نتایج تحقیق، ارزیابی مددکاران ترویجی و مروجان دولتی از دانش کشاورزی خود به طور معنی‌داری با یکدیگر متفاوت است. بدین‌گونه که مددکاران، دانش کشاورزی خود را بیش از مروجان دولتی دانسته‌اند. از سوی دیگر، مشاهده شد که مددکاران ترویجی که از سن، تحصیلات، سابقهٔ سکونت، سابقهٔ کار کشاورزی، دامداری و مروجی بیشتری برخوردار هستند و در ضمن میزان مشارکت بیشتری هم در فعالیتهای ترویجی داشته‌اند، میزان دانش کشاورزی خود را بیش از سایر مددکاران ارزیابی نموده‌اند. بنابراین به نظر می‌رسد که استفادهٔ سازمانهای ترویجی از مددکاران ترویجی، به ویژه مددکارانی با سن، تحصیلات، سابقهٔ سکونت، سابقهٔ کار کشاورزی، دامداری و مروجی و مشارکت در فعالیتهای ترویجی، بتواند دانش کشاورزی مروجان دولتی را که به علت نداشتن سابقهٔ کار کشاورزی در سطح پایینی قرار دارد، افزایش دهد.

۳- مطابق با یافته‌های تحقیق، اکثریت مروجان دولتی و مددکاران ترویجی را مردان تشکیل می‌دهند و زنان نقش کمتری در این زمینه دارند. با توجه به اینکه بیش از یک چهارم کشاورزان کشور را زنان تشکیل می‌دهند، از این رو پیشنهاد می‌شود که در جذب مروجان دولتی و مددکاران ترویجی به این مسئله توجه بیشتری شود و در حد امکان تعداد زنان مروج نسبت به مردان متناسب انتخاب گردد. بررسی یافته‌ها در رابطه با رشتهٔ تحصیلی مروجان دولتی و مددکاران ترویجی نیز نشان می‌دهد که حدوداً نیمی از مروجان دولتی دانش آموختهٔ رشتهٔ زراعت و اصلاح نباتات و نیمی از مددکاران ترویجی نیز دانش آموختهٔ رشته‌های علوم انسانی می‌باشند. این در حالی است که مهندسی کشاورزی از ۹ گرایش مختلف تشکیل شده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود که افرادی با گرایش ترویج و آموزش کشاورزی یا حداقل گرایشهای مختلف کشاورزی برای حرفهٔ مروجی انتخاب شود. در مورد نحوهٔ انتخاب مددکاران ترویجی نیز به نظر می‌رسد، اولویت قرار دادن دارندگان مدرک کشاورزی برای احراز این شغل، بتواند در افزایش عملکرد مددکاران ترویجی نقش بسزایی داشته باشد. علاوه بر این، پیشنهاد

می‌شود که دوره‌های آموزشی ضمن خدمت در گرایشهای مختلف کشاورزی برای مروجان دولتی و مددکاران ترویجی برگزار گردد.

۴- تحلیل عاملی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مروجان دولتی نشان داد که حدود ۶۵ درصد تغییرات مربوط به آن را چهار عامل آشنایی مروجان به مشکلات منطقه‌ای و ارائه آموزشهای مرتبط با آن به کشاورزان، بهبود توان ارتباطی و اقتصادی مروجان، ارتقای توان مروجان در جلب مشارکت کشاورزان در فعالیتهای کشاورزی، بهبود توان مروجان در مسئله‌یابی و ترویج بازاریابی، تبیین می‌کنند. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که به منظور افزایش عملکرد مروجان دولتی، در تدوین سیاستها و خط‌مشیهای توسعه کشاورزی، تا حد امکان به موارد یاد شده توجه بیشتری شود.

۵- تحلیل عاملی مؤلفه‌های توانمندسازی حرفه‌ای مددکاران ترویجی نشان داد که تقریباً ۶۴ درصد تغییرات مربوط به آن را چهار عامل بهبود تسهیلات فیزیکی مورد نیاز و ارتقای سطح دسترسی مروجان به منابع و محیطهای توانمندساز، حمایت‌های سازمانی از مروجان برای ارتقای حرفه‌ای، ارتقای توان ارتباطی مروجان، ارتقای دانش، بینش و مهارت مروجان در زمینه‌های کشاورزی - دامداری، تبیین می‌کند. بنابراین از دیدگاه مددکاران ترویجی به منظور پیشبرد اهداف توسعه کشاورزی، مواردی مانند آموزش مداوم، به روز کردن دانش نیروی انسانی بخش ترویج، مسائل مرتبط به انگیزش و زمینه‌های علاقه‌مندی مددکاران ترویجی و نیز گسترش زمینه‌های تحقیقاتی در سطح محلی باید مورد توجه و تأکید قرار گیرد.

منابع

- ۱- اسدی، ع. و شمس، ع. (۱۳۸۲)، برخی از تنگناهای توسعه کشاورزی در ایران. جهاد. سال ۲۳، شماره ۲۵۹، صص ۴۸-۵۶.
- ۲- سوانسون، ب.؛ بنتز، ر. و سوفرانکو، ا. (۱۳۸۱)، بهبود ترویج کشاورزی. ترجمه غلامرضا صالح نسب، رضا موحدی و اسماعیل کرمی دهکردی، تهران: دفتر مطالعات و تلفیق برنامه‌ها.
- ۳- شاه‌ولی، م. و ویوسفی نژاد، م. (۱۳۷۹)، رویکردهای ترویج، آموزش و تحقیقات در قرن ۲۱. تهران: انتشارات مؤسسه توسعه روستایی.
- ۴- عمادی، ح. (۱۳۸۰)، «مدیریت راهبردی و بحرانهای بخش کشاورزی در ایران: چالشها، چاره‌ها و چشم‌اندازها». ماهنامه جهاد. سال ۲۰، شماره ۲۴۴-۲۴۵.
- ۵- عمانی، ا. و حسینی، ج. (۱۳۸۴)، «واکاوی تطبیقی مکاتب فلسفی بارویکردی بر مکتب ترویج (تبیین مبانی فلسفی مکاتب از دیدگاه توسعه منابع انسانی)». جهاد. سال ۲۵، شماره ۲۶۷، صص ۳-۱۲.
- ۶- فتحاحی اردکانی، ا. (۱۳۷۴)، بهره‌وری و آموزش کشاورزی. جهاد. سال ۱۵، شماره ۱۷۴.
- ۷- لشکرآرا، ف. و شریف‌زاده، ا. (۱۳۸۲)، کمیته‌های محلی تحقیق کشاورزی (CIAL): چارچوبهای تحقیق و ترویج یکپارچه در فرآیند توسعه پایدار کشاورزی. جهاد. سال ۲۳، شماره ۲۵۹، صص ۱۲-۱۹.
- ۸- مرکز آمار ایران (۱۳۸۲)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی کشاورزی. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مرکز آمار ایران.
- ۹- معاونت ترویج و نظامهای بهره‌برداری (۱۳۸۴)، سند راهبردی ترویج و نظامهای بهره‌برداری در برنامه چهارم توسعه. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظامهای بهره‌برداری.
- 10- FAO (1990), **Report of the Global Consultation on Agricultural Extension**. Rome : FAO.
- 11- Oakley, P. and Graforth, C. (1997), "Guide to extension training". available at : <http://www.Fao.org/docrep/T006E080htm>.
- 12- Sivayojanathan, C. (1985), "Training and visit system in Sri Lanka: the relative importance of contact farmers as a source of rice production information". **Agricultural Administration**. Vol.18, No.127.